

УДК 159.9 : 371

Сисоєва Світлана Олександрівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу педагогічних технологій неперервної професійної освіти Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України, м.Київ.

Проблема формування особистості, здатної до творчої самореалізації

В статті розглядається поняття “самореалізація особистості” в рамках проблеми формування особистості, здатної до творчого саморозвитку. Аналізуються якості людини, які сприяють її самореалізації у житті та професійній діяльності: спрямованість на творчу діяльність, характерологічні особливості, творчі вміння, психічні процеси тощо.

Автор зазначає, що формування і розвиток означених якостей можна забезпечити впровадженням нових педагогічних технологій, створенням сприятливого навчально-виховного середовища, реальним втіленням у життя принципу суб'єктності освіти.

The notion of “person’s self-realization” is under the author’s consideration. Personal qualities, which promote his/her self-awareness in life & professional activity are analyzed in the article. The author underlines, that formation & development of such qualities can be fulfilled when the principle of subjective education is implemented in real academic process at higher school.

Самореалізація особистості та її професійний розвиток

Глобальні зміни соціально-економічного устрою нашого суспільства як у дзеркалі відбилися у системі освіти, зокрема вищої. Намагання України увійти до Європейського освітнього простору призвело до впровадження ступеневої системи освіти (впроваджені ступені молодшого спеціаліста, бакалавра, спеціаліста і магістра) і відповідно появи вищих закладів освіти різного рівня акредитації залежно від ступеня підготовки фахівців. Розвиток ринкових відносин і виникнення ринку праці призвели до відмови вищих закладів освіти від практики обов'язкового працевлаштування. З одного боку, найбільш талановиті випускники, молоді спеціалісти і професіонали одержали можливість вибору місця роботи відповідно до їх професійного запиту. Однак, з іншого боку, це призвело до зростання безробіття серед молоді, оскільки працевлаштування сьогодні за спеціальністю – процес важкий, потребує значної витрати часу, інколи супроводжується розчаруванням, невпевненістю не тільки у своїх силах, а й у професійному і соціальному статусі.

Педагоги, які працюють з молоддю, і особливо у

вищій школі, не можуть не враховувати реалії сьогодення. Молода людина тільки тоді може повноцінно здобувати професійну освіту, коли вона знає, що набуті знання стануть основою її професійного становлення, успіху в житті, засобом соціального захисту, тим підґрунтям, який дозволить знайти своє місце у суспільстві, дійсно творити своє життя, самостверджуватися і самореалізовуватися у ньому. Тому сьогодні вже недостатньо викладачу вищої школи досконало володіти своїм предметом, бути провідним науковцем у відповідній галузі науки. Перед викладачами, а краще педагогами, вищої школи постає необхідність вирішення суто психолого-педагогічних проблем: професійно готувати молоду людину як фахівця певної галузі на рівні новітніх технологій психолого-педагогічної науки і практики, з урахуванням стрімкого зростання інформації і тенденції розширення знань, і, водночас, готувати її до входження у соціум, суспільні і економічні відносини, “приспосовувати” її до ринку праці, робити конкурентоздатною і водночас сприяти її духовному, моральному і громадянському становленню.

А.Маслоу зазначав, що вчитель або оточуюча культура не створюють людину. Вони не народжують у неї здатності любити або бути

допитливим, філософствувати або творити. Скоріше вони надають можливість, створюють сприятливі умови, спонукають, допомагають тому, що існує у самій людині, стати реальним і актуальним [3]. Тому, на наш погляд, учитель в середній школі і викладач у вищій школі повинні сприяти і допомагати молодій людині усвідомити і розвинути свої здібності, особистісні якості, і, перш за все, якості особистості, які необхідні для її самореалізації у житті і професійній діяльності.

Суб'єктивна картина життєвого шляху є складним інтегративним утворенням, в якому життя людини є системною цілісністю образів минулого, теперішнього і бажаного майбутнього (В.І.Шинкарук, Л.В.Сохань, М.О.Шульга). Суб'єктивна картина життєвого шляху ніколи не вільна від певної ідеалізації процесу життєдіяльності, але всякий розрив і протиріччя між реальним і ідеальним глибоко переживається особистістю, а іноді приводить до життєвих драм. Тому самореалізація у процесі власного життя, у професійній діяльності має виключне значення для кожної людини.

Поняття "самореалізації особистості" є одним з центральних понять філософії і психолого-педагогічної науки. Практично всі дослідники означеної проблеми погоджуються з тим, що з усіх категорій, які характеризують самостійність особистості, її активність, цілісність, сутнісні сили, найбільш значущою є категорія "самореалізація". Близькою до неї є категорія "самоздійснення індивіда".

Самореалізація характеризує життєвиявлення і як загальне, і як особливе, у якому проявляється багатство одиничного і індивідуального [2]. Особливе у самореалізації може бути розкрито через ті її сторони, які звернені до суб'єкта. Це такі поняття, як самоуправління і саморегуляція. Самоуправління характеризує здатність до внутрішнього контролю особистості над своїми актами поведінки, діяльності, здатність до різних засобів переключення у спілкуванні та діях. Саморегуляція характеризує здатність до динамічної корекції тих чи інших наслідків власної поведінки і власних дій. Самоуправління і саморегуляція мають важливе значення для життя людини у соціумі, оскільки в процесі перетворення зовнішніх вимог у *контрольовану рівновагу внутрішнього світу* створюється власний досвід індивідуальної поведінки особистості.

Самореалізація особистості залежить від рівня, способу, характеру включеності особистості у

макросвіт – соціум. Звідси зрозуміло, якого важливого значення мають для людини стосунки у виробничому колективі, характер спілкування на роботі, дома, суспільні цінності тощо. К.А.Абульханова-Славська зауважує, що чим більше суб'єктне виступає як об'єктивний регулятор життя суб'єкту, тим менш гострими стають протиріччя між внутрішнім і зовнішнім.

Самореалізація особистості проявляється зовнішнє як самоконструювання особистістю свого життєвого шляху, у якому проявляються сутнісні її сили. Тому самореалізуватися особистість може не тільки соціально-позитивно-активно, а й соціально-нейтрально і соціально-негативно. Професійна сфера самореалізації є визначальною у житті людини, а тому самореалізація особистості у професійній праці, задоволення професійним самовизначенням є провідним чинником, який робить людину або щасливою, або нещасною у житті. Самореалізація у професійній діяльності, правильний (з точки зору здібностей, нахилів, особистісних якостей особистості) професійний вибір веде людину до творчості, до самовираження у професійній діяльності, що значною мірою дозволяє людині долати психологічні, соціальні, матеріальні бар'єри, які трапляються на її життєвому шляху. На наш погляд, професійна сфера самореалізації є провідною не тільки у філогенезі, а й в індивідуальному життєвому шляху. Коли в праці людина одержує можливість розвивати і самореалізувати свої здібності, творити, то вона буде прагнути проводити і вільний час активно і змістовно (Г.Н.Волков). З іншого боку, будь-яке сильне інтелектуальне захоплення людини творчої праці не може не позначитися на її основній діяльності, якби далеко воно (захоплення) від цієї діяльності не було (Л.Католін). Саме тому багато дослідників означеної проблеми вважають, що форми самореалізації особистості у дозвіллі, якщо вони пов'язані з діяльністю, спрямованою на досягнення соціально значущих ідеалів, мають суттєве значення для професійної діяльності, для розвитку особистості, розкриття і прояву її всебічних здатностей, творчих можливостей [2, 4]. Цікавою думкою, на наш погляд, є думка, що серед форм самореалізації у дозвіллі важливого значення мають ті, де самодіяльна творчість сприяє розвитку операційно-трудова навичок, оскільки у такий спосіб розвиваються життєво важливі окремі органи людини і особистість в цілому. Самореалізація в дозвіллі дозволяє особистості самоутвердитися, досягти визнання своєї діяльності, оскільки в цих формах самореалізації

завжди присутня суб'єктна основа. Крім того, особистість у дозвіллі може самоудосконалюватися у напрямках, які обирає сама, побачити результат власних зусиль, а тому такі форми самореалізації особистості впливають на її життєві орієнтації, комунікативне коло, настанови, самоповагу, на професійне і соціальне самовизначення особистості, її світогляд.

Важливим засобом і умовою самореалізації особистості є спілкування, а тому розвиток комунікативних здібностей особистості набуває важливого значення. Сутність самого спілкування, на думку Л.М.Архангельського, полягає в обміні думками, почуттями, емоціями, переживаннями у процесі або поза спільною діяльністю людей. У спілкуванні (прямому або опосередкованому) відбувається становлення досвіду особистості, духовне саморозширення власного і "чужого" життя, обмін між людьми, соціальним і життєвим досвідом. Нам дуже імponує думка, що в цьому соціальному процесі люди духовно творять один одного і тільки завдяки цьому простору можливі локальні "вузли" глибоких інтимно-особистісних відносин у спілкуванні, внутрішня духовна насиченість індивідуального їх вияву в мові, жестах, переживаннях, знаннях, емоціях, почуттях тощо [2]. Разом з тим, визначальною сферою спілкування є праця, яка створює для людини суспільний та індивідуальний простір її життя.

Ми виходимо з провідної ідеї, що особистісні якості особистості найбільш яскраво виявляються у творчості, яка забезпечує особистості її сутнісну і цілісну самореалізацію. Життєтворчість – процес багатогранний, а проблема життєтворчості передбачає детальне вивчення того, який вид діяльності є найбільш значущим для особистості, в якому виді діяльності вона "живе", а в якому "існує", яке поле діяльності для неї стає полем самоствердження і самореалізації, а яке місцем відбування обов'язків. Життєтворчість розглядається як взаємодія творчої особистості (суб'єкта) і продукту її творення (об'єкта); як творча продуктивність особистості, але не у матеріалі мистецтва або науки, а у матеріалі власного життя, свого життєвого процесу [2]. З іншого боку, життєтворчість розглядається як духовно-практична діяльність особистості, що спрямована на проектування, планування, програмування та творче здійснення нею свого індивідуального життя. Особистість в цьому процесі виступає як розвинена індивідуальність, суб'єкт свого індивідуального життя, а об'єктом творчих діянь особистості виступає

її власне життя [4-7].

З творчістю зв'язані не усі здібності людини, хоча всіх їх можна розглядати як передумову творчості. Творчість є цілісне напруження і реалізація особистості, що не означає вияв деякої специфічної здібності [2]. Б.І.Додонов, наприклад, вважає, що творчість – це синтез здібностей, не унікальність окремих характеристик особистості, а унікальне їх поєднання. Синтез здібностей не можна одержати тільки за рахунок штучних тренувань, цей процес передбачає пов'язану з універсально-життєвим змістом самореалізацію особистості. Самореалізація є та сторона життєдіяльності, яка перегортає зв'язок опредмечування і розпредмечування: реалізуючи себе у предметі, який особистість створює, вона реалізує і себе. Саме тому самореалізація є самоствердженням особистості не тільки через створення предметного світу, а й безпосередньо через самосвідомість і саморозвиток. Це, зокрема, пояснює стан суспільства, яке не прогресує: індивіди бажають залишатися тим, ким вони є, вимагаючи при цьому від суспільства змін, які можуть виникнути лише з їх власної зміни [2].

Важливим аспектом самореалізації особистості є її самовизначення. Самовизначення характеризує включеність особистості в ті або інші підструктури суспільного життя через індивідуальний вибір, який не завжди співпадає з вибором внутрішнім. Самовизначення як самообмеження не є перешкодою розвитку особистості, воно надає самореалізації особистості певну визначеність. Разом з тим зазначимо, що самореалізація можлива на основі провідної мети життя людини, ціннісний орієнтир якої зумовлений самовизначенням, і, перш за все, професійним.

Якості особистості, здатної до особистісної творчої самореалізації

Якості особистості, які сприяють її самореалізації у житті і професійній діяльності, необхідно розвивати у комплексі. З попереднього аналізу проблеми самореалізації особистості випливає, що домінуючими якостями особистості, які формують її здатність до самореалізації, є творчі якості особистості. Слід зазначити, що окремі дослідники виділяють дуже велику кількість таких якостей, але ми вважаємо за доцільне виділити такі, що сприяють самореалізації особистості (самоуправлінню; саморегуляції; комунікативності; самовизначенню; самоствердженню; самовираженню; самоконструюванню; творчій діяльності). Ми виділяємо такі "базові" якості:

1. Підсистема спрямованості: позитивне уявлення про себе (адекватна самооцінка), бажання пізнати себе; творчий інтерес, допитливість; потяг до пошуку нової інформації, фактів; мотивація досягнення.
2. Підсистема характерологічних особливостей особистості: сміливість; готовність до ризику; самостійність; ініціативність; впевненість у своїх силах та здібностях; цілеспрямованість; наполегливість; вміння довести почату справу до кінця; працелюбність; емоційна активність.
3. Підсистема творчих умінь: проблемне бачення; здатність до висування гіпотез, оригінальних ідей; здатність до дослідницької діяльності; розвинуте уявлення, фантазія; здатність до виявлення протиріч; здатність до подолання інерції мислення; уміння аналізувати, інтегрувати та синтезувати інформацію; здатність до міжособистісного спілкування.
4. Підсистема індивідуальних особливостей психічних процесів: альтернативність мислення; дивергентність мислення; точність мислення; готовність пам'яті; асоціативність пам'яті; цілісність, синтетичність, свіжість, самостійність сприйняття; пошуково-перетворюючий стиль мислення.

Розкриємо зміст виділених творчих якостей і критеріїв їх педагогічного оцінювання.

Спрямованість на творчу діяльність

Позитивне уявлення про себе, бажання пізнати себе – це відносно стійка, значною мірою усвідомлена система уявлень про себе самого, на основі якої він будує свою взаємодію з іншими людьми. Критерії оцінки: сформована самосвідомість, самооцінка і рівень домагань відповідають одне одному, реальна оцінка себе, своїх можливостей, якостей і місця серед інших людей – високий рівень. Розходження більш-менш виражені; реальна оцінка, але з тенденцією завищеної або заниженої – середній рівень. Великі розходження; занижена або завищена оцінка самого себе – низький рівень.

Творчий інтерес, допитливість – це форма прояву пізнавальної потреби, яка забезпечує спрямованість особистості на творчість. Критерії оцінки: нестимульована зовні зацікавленість оточуваним середовищем, різними явищами, зацікавленість новими формами діяльності, розв'язком нестандартних проблем – високий рівень. Ситуативний прояв зацікавленості, зумовлений стимулюванням зовні; зацікавленість має тенденцію бути недовгочасною – середній рівень. Відсутність зацікавленості або виникнення її тільки при активній допомозі з боку дорослого – низький рівень.

Потяг до пошуку нової інформації, фактів – це потреба у відшуванні нових фактів, задоволення

інформаційного голоду. Критерії оцінки: самостійний пошук нової інформації з метою саморозвитку – високий рівень. Потяг до пошуку, який потребує початкового зовнішнього стимулювання і який свідомо не проектується на навчальну діяльність – середній рівень. Відсутність потягу до пошуку нової інформації, або він слабо виражений, потяг до відшування нових фактів виникає при активній допомозі дорослого – низький рівень.

Характерологічні особливості

Сміливість – це риса, яка дозволяє не відступати перед небезпекою. Критерії оцінки: постійний прояв рішучих дій, спрямованих на подолання труднощів – високий рівень. Ситуативний прояв самостійних рішучих дій, труднощі викликають у дитини потребу долати їх із сторонньою допомогою – середній рівень. Не проявляє рішучих дій по подоланню труднощів або проявляє слабо, в складних ситуаціях розгублюється, не може зібратися навіть з допомогою (може впасти в емоційну паніку) – низький рівень.

Готовність до ризику – це установка на дії в умовах невизначеності їх результатів і можливих небезпечних наслідків. Критерії оцінки: схильність братися за роботу, результати якої невизначені; впевненість, готовність до сміливих дій без страху поразки – високий рівень. Обережність перед прийняттям рішення; стан впевненості в осередку дорослого – середній рівень. Відмова від роботи, яка вимагає ризику; відсутність впевненості в успіху, жах перед поразкою навіть в присутності дорослого – низький рівень.

Самостійність – це незалежність в оцінках, судженнях, діях. Критерії оцінки: постійний прояв риси, відстоювання своєї думки, рішучість в судженнях і діях, здійснення дій без сторонньої допомоги – високий рівень. Коливання, сумніви, відстоювання своєї думки при сторонній допомозі, рішучі дії при підтримці дорослого – середній рівень. Орієнтація на оточуючих; безпосередня участь дорослого в діяльності дитини – низький рівень.

Ініціативність – це упереджаюче зовнішній вплив реагування на події конкретними пропозиціями і діями. Критерії оцінки: прояв ініціативи за власним бажанням; потяг до нових форм діяльності, завзятість – високий рівень. Ситуативний прояв ініціативи – середній рівень. Відсутність ініціативи, орієнтація на рішення інших; відсутність завзятості та інтересу до нових форм

діяльності – низький рівень.

Впевненість у своїх силах та здібностях – це оцінка своїх сил і здібностей як достатніх для виконання того чи іншого завдання. Критерії оцінки: відсутність сумнівів в оцінці власних сил і здібностей; адекватна оцінка сил і здібностей, надія тільки на себе – високий рівень. Сумніви у правильності своїх дій; адекватне оцінювання себе, але без постійної впевненості в своїх силах – середній рівень. Невпевненість, обережність, заниження своїх можливостей, що призводить до негативних результатів в діяльності – низький рівень.

Цілеспрямованість – це наявність суб'єктивної системи цілепокладання, потреба в усвідомленні цілей діяльності. Критерії оцінки: постійний прояв і прогнозування кінцевого результату своєї діяльності, прагнення до досягнення мети навіть через упертість. Присутність проміжних цілей – високий рівень. Ситуативний прояв, прогнозування діяльності без досягнення і постановки проміжних цілей – середній рівень. Відсутність прогнозування діяльності, вчитель ставить мету і слідкує за її досягненням – низький рівень.

Наполегливість – це спрямованість на неухильне, всупереч труднощам і перешкодам досягання і реалізацію мети. Критерії оцінки: здатність не відступати перед труднощами при досягненні мети – високий рівень. Спроба долати перешкоди, відмова від роботи лише після кількох невдач; словесну підтримку надає дорослий – середній рівень. Відмова від роботи при найменшій перешкоді; безпосереднє втручання з боку дорослого веде до досягнення мети (словесна і практична допомога) – низький рівень.

Вміння довести почату справу до кінця – це потреба у завершеності дій, орієнтація на отримання результату. Критерії оцінки: послідовність у виконанні і завершенні будь-якого завдання, вміння займатися тим і доводити до кінця не тільки те, що подобається – високий рівень. До кінця доводяться лише ті справи, які цікавлять, при виконанні інших вчитель намічає необхідні дії на шляху досягнення поставленої мети – середній рівень. Починає багато справ, але майже жодну не доводить до кінця; при відсутності інтересу до діла працює виключно під наглядом вчителя – низький рівень.

Працелюбність – це риса характеру, яка полягає у позитивному ставленні особистості до процесу трудової діяльності. Критерії оцінки: праця із задоволенням, не уникає трудових завдань; відповідальне і самостійне відношення до праці – високий рівень. Бажання працювати виникає

ситуативно; словесна вказівка дорослого – середній рівень. Уникає від праці, властива лінь; необхідний постійний контроль з боку дорослого за трудовою діяльністю – низький рівень.

Емоційна активність – це емоційне задоволення від процесу творчості. Критерії оцінки: вираз емоційної зацікавленості творчою діяльністю, постійний прояв задоволення творчим процесом – високий рівень; емоції проявляються не завжди, задоволення творчою діяльністю залежить від ситуації – середній рівень. Емоції майже не проявляються; байдужість до цікавої інформації і діяльності, неадекватна емоційна реакція на деякі дії – низький рівень.

Творчі уміння

Проблемне бачення – це уміння усвідомити і побачити проблему. Критерії оцінки: здатність до висування та усвідомлення проблеми, розв'язок якої веде до вирішення протиріччя – високий рівень. Самостійне усвідомлення лише деяких аспектів проблеми, формулювання проблеми за допомогою вчителя – середній рівень. Усвідомлення аспектів проблемної ситуації при поясненні вчителя, формулювання проблеми разом з вчителем – низький рівень.

Здатність до висування гіпотез, оригінальних ідей – це здатність конструювати систему умовиводів, за допомогою яких на підставі фактів робиться висновок про об'єкти, явища, їх розвиток. Критерії оцінки: вміння вийти за межі певних правил, змінити кут погляду на проблему, абстрагуватися від задачі; висунути (як правило, суб'єктивно) нові ідеї – високий рівень. Слаба система умовиводів, не всі мають практичне підкріплення, генерується значно обмежена кількість гіпотез; рідко висуваються суб'єктивно нові, оригінальні ідеї – середній рівень. Труднощі в аналізі причинно-наслідкового взаємозв'язку, умовиводи суперечливі, низька здібність до висування суб'єктивно нових ідей або їх відсутність – низький рівень.

Здатність до дослідницької діяльності – це здатність до знаходження нового засобами наукових досліджень. Критерії оцінки: використання під час пошуку фактів, нової інформації найпростіших наукових методів дослідницької діяльності, вміння аналізувати літературу з конкретної проблеми; навчальну проблему – високий рівень. Існує інтерес до дослідницької діяльності, але вона здійснюється під керівництвом педагога – середній рівень. Наукові засоби майже не використовуються; відсутній потяг

до дослідження проблем на науковому рівні – низький рівень.

Уміння аналізувати, інтегрувати та синтезувати інформацію – це уміння розділяти ціле на частини; поєднувати частини в єдине ціле; знаходити логічні взаємозв'язки між окремими частинами цілого. Критерії оцінки: бачення складових частин будь-чого, уміння порівнювати предмети, поняття, усвідомлювати інформацію, виділяти головне, робити висновки – високий рівень. Допущення помилок при поділі цілого на частини; самостійне усвідомлення інформації, головне змішується з другорядним – середній рівень. Відсутність самостійної здатності до аналізу; невміння виділити головне, робити грамотні висновки; робота на репродуктивному рівні – низький рівень.

Розвинуте уявлення, фантазія – це пізнавальний процес, який виражається у побудові образів. Критерії оцінки: розвинена фантазія, яка дає можливість створювати багато образів та ідей, відтворювати пропущені ланки та факти в логічному ланцюгу; бурний прояв фантазії в оповіданнях, малюнках – високий рівень. Образи та ідеї більше пов'язані з первинними даними, більш однотипні; фантазія та уявлення не виходить за рамки реального – середній рівень. Фантазія носить переважно репродуктивний характер, образи будуються тільки на основі конкретного матеріалу, по аналогії з чимось – низький рівень.

Здатність до виявлення протиріч – це здатність бачити діалектичні протиріччя. Критерії оцінки: володіння операціями по самостійному знаходженню нового, що виключає старе, несумісного з цим новим – високий рівень. Знаходження протиріччя шляхом багаторазового порівняння при сторонній допомозі – середній рівень. Знаходження протиріч тільки під керівництвом вчителя – низький рівень.

Здатність до подолання інерції мислення – це можливість суб'єкта змінювати сплановану програму дій в умовах, які об'єктивно вимагають від нього перебудови. Критерії оцінки: вільне подолання стереотипів мислення, аналіз розв'язку задачі з різних сторін, врахування об'єктивних умов – високий рівень. Утруднення при виході за межі умовності, але при сторонній допомозі швидко переключення від однієї програми дій на іншу – середній рівень. Утруднення при виході за межі стереотипів навіть при сторонній допомозі – низький рівень.

Здатність до міжособистісного спілкування –

це здатність вступати в контакт з людьми, результатом якого є взаємні зміни поведінки, діяльності, відносин, установок. Критерії оцінки: при необхідності активно орієнтується на роботу в колективі, може організувати співробітництво – високий рівень. Тісні контакти з 3-4 особами, з іншими спілкується вибірково – середній рівень. Має тісні стосунки лише з 1 особою, не виражена потреба в спілкуванні, можлива конфліктність стосунків; ізолюваність від колективу – низький рівень.

Психічні процеси

Альтернативність мислення – це властивість мислення індивіда розв'язувати ситуацію вибору, аналізуючи різні думки, представити розв'язок у діаметральному ракурсі. Критерії оцінки: нетрадиційне використання традиційних підходів при вирішенні творчих і навчальних завдань (завжди – високий рівень, залежно від ситуації – середній, інколи – низький).

Дивергентність мислення – це мислення, яке характеризується швидкістю, гнучкістю та оригінальністю, тобто якість, які дозволяють виявити розбіжності і сформулювати проблему. Критерії оцінки: прояв при вирішенні навчальних проблем швидкості, гнучкості та оригінальності мислення.

Точність мислення – це фіксація на розв'язуванні проблеми, утримання її змісту, здібність мислення знаходити найбільш відповідний розв'язок. Критерії оцінки: адекватність висновків умовам проблемної ситуації.

Готовність пам'яті – це здібність зафіксувати інформацію, зберегти її й відтворити негайно або з часом при необхідності. Критерії оцінки: потрібна інформація впізнається і відтворюється відразу або з часом, самостійно або за допомогою залежно від рівня прояву якості.

Асоціативність пам'яті – це встановлення зв'язків між віддаленими поняттями, явищами, об'єктами, теоріями на основі згаданого образу або ситуації. Критерії оцінки: при розв'язуванні творчих і навчальних задач встановлюються зв'язки між віддаленими поняттями, явищами, об'єктами на основі згаданого образу або ситуації.

Цілісність, синтетичність, свіжість і самостійність сприйняття – це здібність сприймати дійсність в цілому, не поділяючи її на дрібні, відносно незалежні частини, і незалежність їх відтворення; незалежність сприйняття установок і суджень інших. Критерії оцінки: сприймання проблемної ситуації в цілому, самостійне

конструювання розв'язку проблеми з окремих відносно незалежних частин.

Пошуково-перетворюючий стиль мислення – це стиль мислення, який передбачає побудову власного дослідницького проекту і новоутворень у пізнавальній діяльності. Критерії оцінки: при розв'язуванні навчальних проблем проявляється пошукова активність, схильність до експерименту.

Зробимо деякі пояснення.

Щодо типу мислення особистості, здатної до особистісної самореалізації, то відмітимо, що деякі дослідники використовують поняття творчого мислення. Дж.Гілфорд розробив модель структури інтелекту, у якій виділив два типу мислення: дивергентне і конвергентне. Саме дивергентне мислення забезпечує народження оригінальних ідей і є підґрунтям самовираження особистості [7]. Ю.Б.Гатанов вважає, що творче мислення і є дивергентне мислення, яке спирається на уяву [1]. Ми вважаємо, що необхідно розвивати всі типи мислення при пріоритеті розвитку творчого мислення [5]. Крім того, слід зауважити, що ініціативність, незалежність і здатність до обґрунтованого ризику можна розвивати тільки у їх нерозривній єдності. При цьому важливого значення набуває виховання високої працездатності і волі, уміння досягати поставлені цілі. Тому, якщо учень (студент) розпочав будь-яку роботу за власним бажанням, він повинен:

- обов'язково довести її до кінця;
- зробити її у найкращому вигляді.

Значної уваги потребує розвиток комунікативних умінь, розуміння того, що у багатьох випадках робота у групах, з партнерами дає кращі результати. Молоді люди сьогодні повинні зрозуміти, що лише ті індивіди здатні реально протистояти проблемам сучасного життя і подолати їх, які мають намір збагатити всіх інших і які таким чином йдуть попереду, що всі інші теж виграють [6].

Важливою проблемою розвитку особистості, здатної до самореалізації, є розвиток у неї мотивації досягнення. Мотивація будь-якої діяльності передбачає два види мотивації: досягнення (надія на успіх) і запобігання невдачі (неуспіху).

Мотивація досягнення пов'язана з позитивним емоційним станом людини, і найбільш сприятливою ситуацією для розвитку мотивації досягнення, на думку психологів, є ситуація поєднання ненав'язливого тиску батьків і високої насиченості середовища спонукальними факторами. Тому завдання педагогів полягає у створенні такого насиченого середовища.

Формування і розвиток означених якостей особистості, на наш погляд, можна забезпечити впровадженням нових педагогічних технологій, створенням сприятливого навчально-виховного середовища, реальним втіленням у життя принципу суб'єктності освіти.

Література

1. Гатанов Ю.Б. Развитие личности, способной к творческой самореализации // Психологическая наука и образование. – 1998. – № 1. – С. 93-100.
2. Жизнь как творчество: социально-психологический анализ / В.И.Шинкарук, Л.В.Сохань, Н.А.Шульга и др.; Отв. ред. Л.В.Сохань, В.А.Тихонович. – К.: Наукова думка, 1985. – 302 с.
3. Маслоу А. Психология бытия. – М., 1997.
4. Сисоєва С.О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня: Монографія. – К.: Поліграфкнига, 1996. – 406 с.
5. Мистецтво життєтворчості особистості: Наук.-метод. посібник: У 2 ч. / Ред. рада: В.М.Доній (голова), Г.М.Несен (заст. голови), Л.В.Сохань, І.Г.Єрмаков (керівник авторського колективу) та ін. – К., 1997. – Ч. 1: Теорія і технологія життєтворчості. – 392 с.
6. Adler A. Social Interest: a Challenge to Mankind. – N.Y., 1964.
7. Guilford J.P. The Nature of Human Intelligence. – N.Y.: McGraw Hill, 1967.

Стаття надійшла до редакції 28.04.2000